

ДОПОМІЖНІ ЛУЧНИКИ РИМСЬКОЇ АРМІЇ У БОЮ ЗА ЧАСІВ ПРИНЦИПАТУ (I-III СТ. Н.Е.)

Стаття присвячена місцю допоміжних лучників римської армії у бою за доби принципату. У першій частині статті подається історіографія та актуалізація проблеми. У другому розділі приділено увагу формуванню перших регулярних загонів римських допоміжних лучників. Були розглянуті військової та політичні фактори, що сприяли збільшенню та поширенню цього виду військ у лавах збройних сил Римської імперії. Приділено увагу діям та функціям допоміжних лучників у римській військової колонії під час маршу. У третьому розділі розглядаються призначення та взаємодія лучників з іншими видами військ на полі бою: легіонами, важкоозброєною допоміжною піхотою та кіннотою. Детально подано взаємодію кінних лучників з іншими загонами армії під час переслідування ворога, який тікає з поля бою. Четверта частина подає інформацію стосовно дії сагіттаріїв під час облоги: розташування у бою як при штурмі, так і обороні фортець та інших передових оборонних пунктів. У п'ятій частині приділено увагу пропорціям лучників відносно інших видів військ у різних регіонах імперії. Ці дані містяться в окремій таблиці, що подана наприкінці статті. Особливу увагу було приділено регіонам найбільшого розповсюдження сагіттаріїв у якості гарнізонів провінцій: Сирія, Каппадокія, Дакія, Паннонія. У розділі розкрито питання стосовно специфіки завдань та ефективності допоміжних лучників у боротьбі з тутешнім ворогом. Шостий, заключний розділ статті – це висновки, що були отримані внаслідок проведеної роботи.

Ключові слова: лучники, сагіттарії, ауксиларії, когорта, ала, кіннота, піхота.

В історіографії є чимало праць, присвячених питанням тактики римської армії на полі бою. У більшості з них, зазвичай, увага приділяється переважно легіонам, відводячи допоміжні загонами на другий план. Останнім часом завдяки збільшенню археологічного матеріалу, епіграфіки, розвитку експериментальної археології та нової переоцінки письмових джерел, були здійснені спроби закрити цю лакуну. Однією з перших робіт, присвячених цілком історії розвитку римських допоміжних військ часів принципату, була праця Г. Чізмана "The auxilia of the Roman imperial army", видана у 1914 році [14]. Автор всебічно підійшов до вивчення цих військових формувань, оглядово розглянувши як деякі соціальні аспекти, так і питання організації допоміжних військ. Довгий час праця Г. Чізмана майже не підпадала під перегляд. У дев'яності роки ХХ – на початку ХХІ сторіччя тематика тактики допоміжних загонів почала знову поповнюватися як науковими, так і науково-публіцистичними працями. Зокрема це роботи: М. Юнкельмана [17], Н. Філдса [16] та П. Конноллі [15], присвячені історії та озброєнню римської допоміжної кінноти, публікації Ф. Матей-Попеску стосовно історії окремих допоміжних загонів у складі гарнізону Дакії [18]. Деякі стереотипи щодо тактики та взаємодії ауксиларіїв з легіонами розвіяв Д. Кембелл [13].

Окрім важкої піхоти та кінноти, у складі допоміжних загонів існував такий важливий різновид військ, як легка піхота, що складалася за часів принципату переважно з лучників (сагіттаріїв). Ми маємо не так багато робіт, присвячених безпосередньо загонам лучників. Тема східних допоміжних лучників у останні часи була порушена у румунській історіографії. Зокрема, це публікації О. Тантеа стосовно загонів коммагенців [20], ітурейв [21] та пальмірців [22], що дислокувалися у Дакії. Головний наголос у своїх працях дослідник робить безпосередньо на історію формувань та перебування цих загонів на території сучасної Румунії. Велику увагу деяким елементам озброєння східних лучників у своїй загальній праці з римського озброєння приділив Х. Расселл Робінсон [19]. У 2003 році було опубліковано статтю С. Рубцова "Восточные ауксиллии римской армии на Нижнем Дунае в эпоху принципата" [11]. Історик торкнувся питань формування дакійських гарнізонів загонами східних лучників, а також деяких соціальних аспектів з'єднань сагіттаріїв, що розташовувались у регіоні.

Проте чітка взаємодія лучників з іншими видами військ та їх дії на полі бою, як не дивно, майже не розглядалися. У цій статті ми спробуємо розглянути це питання детальніше.

У трактаті "Epitome rei militaris" (Про військову справу), Веґецій рекомендував третину новобранців навчати стрільбі з лука та метанню праці [9, с. 239]. Йосип Флавій згадує, що під час облоги Єрусалиму центуріон на мурі фортеці підстрелив з лука одного хвалька, що сміявся з римських солдат [5, с. 459]. Проте подібні аматори, чиєю спеціалізацією був ближній бій, не були здатні замінити професійних лучників. Сагіттарії-професіонали становили окремі спеціалізовані когорти допоміжних військ.

За часів республіки періодично зустрічаються згадки про загоми критських лучників, що були, на думку Г. Чізмана, найманцями [14, с. 8-9]. Найвірогідніше, що формування регулярних когорт лучників було введено на Сході. Марк Антоній, засвоївши сумний приклад Красса, готуючись до свого Парфянського походу, посилив своє військо значною кількістю легкої піхоти [7, с. 251, 253]. Навіть Цезар у Галлії використовував загони нумідійських легкоозброєних воїнів. Існування регулярних когорт лучників ми зустрічаємо за часів Августа, коли римське військо остаточно перетворюється на регулярну армію (29 р. до н.е. – 14 р. н.е.) [21, с. 806]. Під час Зарейнської експедиції Германіка у складі його армії використовувалися загоми піших та кінних лучників [8, с. 62]. Дослідники не виключають, що деякі з цих загонів були започатковані ще у переддень війни між Марком Антонієм та Октавіаном [21, с. 806].

Збільшення чисельності допоміжних сагіттаріїв (лучників) на сході відбувається у другій половині I ст. н.е. за часів Флавіїв (69-96 рр. н.е.), а згодом при Траяні та Адріані. Збільшенню чисельності цих допоміжних загонів сприяло 2 фактори: військовий та політичний. Ймовірно, навички цього виду легкої піхоти були оцінені у роки римсько-парфянської війни (58-63 рр. н.е.), а також Веспасіаном під час придушення Іудейського повстання (66-71 рр. н.е.). Формування нових допоміжних загонів сагіттаріїв часто супроводжувалося змінами у політиці на Близькому Сході. Під час Іудейської війни, цар Коммагени Антіох IV відправив Титу окремі загоми допоміжних лучників. Відомо, що у війську Антіоха IV було близько 2 тис. кінних та 3 тис. піших професійних лучників [20, с. 142-143]. За часів Веспасіана Коммагена була приєднана до імперії. Безумовно, раніше відправлені до Тита сагіттарії, а з ними особиста гвардія царя стали чудовим доповненням до збройних сил імперії. Не скористатися вже навченими професійними лучниками, що чудово заявили про себе у бою, було просто безглуздо. За підрахунками О. Тантеа, було сформовано щонайменше чотири загоми, включно алу сагіттаріїв, які мали приставку *Commagenorum* [20,

с. 143]. Схожу картину ми спостерігаємо і після анексії Траяном Набатеїського царства (111-114 рр. н.е.), який сформував 6 змішаних кінних когорт петрійських лучників (cohortis Ulpiae Petraeorum sagittariorum). Ці когорти були вкрай корисним поповненням армії для майбутнього парфянського походу імператора. Незабаром, за часів Адріана лави лучників було знову поповнено завдяки загонам пальмірських нумерів. Багато з них залучались для патрулювання стратегічно важливого Пальмірського кордону та охорони важливих караванних шляхів. Частина з цих загонів згодом відправили до Дакії з метою посилення гарнізонів у недавно завойованій провінції [22].

Під час маршу лучники, переважно кінні, розташовувались у авангарді колони [1, с. 207; 8, с. 62]. Такі загоны володіли високим ступенем рухливості та при зіткненні з супротивником були чудово пристосовані, щоб зав'язати бій з ворогом або відігнати його передові з'єднання. На Сході, де армія мала відносно велику кількість стрільців-вершників, кінний авангард міг формуватися у своєрідному шаховому порядку: на чолі колони, відразу після кінних розвідників, перебували вершники з луками, їх прикривала важка кіннота, за ними знову могли слідувати кінні загоны лучників, за якими розташовувалися важкі вершники [1, с. 207]. Така побудова дозволяла рівномірно прикривати стрільбою від несподіваних атак та обстрілів більшу частину лінійних допоміжних загонів. Цікаво, що турми кінних (змішаних) когорт на марші могли розташовуватися окремо від своїх піхотинців, формуючи одну колону вершників [1, с. 207].

Сагіттарії-піхотинці розташовувалися на чолі пішої колони ауксиларіїв, а також на стикі авангарду або ар'єргарду з головною частиною армії [3, с. 44; 8, с. 62]. При несподіваному нападі супротивника лучники могли почати вести загороджувальний вогонь по живій масі ворога. Це давало змогу головним силам перейти у бойову готовність та розгорнути бойовий стрій. На Сході, де головним боєм римських полководців були парфянські вершники з луками, легка піхота була зобов'язана вести загороджувальну стрільбу з метою подавити стрільців супротивника та відігнати його від головних сил армії. Наприклад, Антоній суттєво посилив авангард як одну з найбільш вразливих частин свого війська, яку турбували парфянські кінні лучники, надавши можливість замиканням успішно боротися проти ворога [7, с. 251, 253].

Наприкінці I ст. до н.е. у бою Цезар, а згодом і Антоній розташовували своїх лучників та пращників на флангах, а також попереду, на зразок велітів часів республіки: "(вони розташовувалися) попереду та вздовж строю, та відходили при наближенні супротивника у тил, через інтервали між піхотою" [2, 398; 7, с. 251]. З впровадженням регулярних когорт сагіттаріїв та поступово відмовою римлян від побудови своєї піхоти у шаховому порядку, цей метод розташування стрільців поступово трансформувався. Відтепер легка піхота шикувалася цілими когортами на флангах у першій лінії [8, с. 175]. Такі загоны зобов'язані були взаємодіяти з когортами важкої допоміжної піхоти, які повинні були забезпечити прикриття лучників від кавалерійських атак та ближнього бою з ворожою піхотою. При наближенні супротивника сагіттарії відходили за шеренги важкоозброєних піхотинців [8 с. 63, 175]. За умов завчасної підготовки позицій, коли за піхотою могли збудувати незначний насип, лучників розташовували за лавами піхотинців, як це ми можемо спостерігати на колоні Траяна (сцена колони Траяна № 46) [10].

У другій половині I-го ст. н.е. римляни починають застосовувати навісну стрільбу [1, с. 211]. Стрільба під кутом у 45 градусів не вирізнялася особливою влучніс-

тю, але мала і свої переваги. Перш за все, її мета полягала не стільки у тому, щоб убити якомога більше живої сили супротивника до зближення з ним, скільки деморалізувати ворога. Подібне використання лучників та вплив такого методу стрільби докладно описані у "Диспозиції" Арріана: "...нехай метання буде звідусіль, як можна густішим, для замішання коней і загибелі ворогів. І є надія, що через незліченну кількість снарядів, атакуючі скіфи більш й не наблизяться до пішої фаланги" [1, с. 211]. Найбільш прийнятною для такої побудови позицією була височина позаду важкої піхоти, що дозволяла зберігати влучність та вести вогонь з задніх шеренг, залишаючись у безпеці. Але, як неважко здогадатися, польові умови не завжди надавали таку можливість. Застосовуючи навісний загороджувальний вогонь, Арріан розташовував стрільців шеренгою у дев'ятій лінії за легіонерами, у той час як інші загоны лучників на флангах вдалося розмістити на височині за рядами важкоозброєних допоміжних піхотинців [1, с. 208-209, 211]. Схожу побудову піших сагіттаріїв застосував і Песценній Нігер проти армії Септимія Севера у горах Тавра (194 р. н.е.). Він зробив чи не головну ставку на сагіттаріїв та щільний стрій піхоти, яка повинна була діяти в обороні [4; 6].

Під час оборони успішно застосовувалися і вершники з луками. Так, Арріан за лавами піших лучників та легіонерів розташовував кінних сагіттаріїв. Маючи кращий огляд, ніж у піших стрільців, вершники з луками могли безперешкодно обстрілювати ворога, ведучи стрілянину над головами своєї піхоти без допоміжних насипів, та зберігати влучність [1, с. 211]. Кінні лучники, так само чудово підходили для переслідування ворога, що тікав з поля бою. Арріан рекомендує кінним лучникам, які гналися за тікаючим ворогом, на скаку стріляти у спину супротивнику, щоб той не розвернувся проти них та знову не пішов у напад [1, с. 212]. Також слід було дотримуватися і запобіжних заходів: кінний загін, були це лучники чи важка кіннота, з тилу повинен був прикривати інший загін вершників, що йшов за ними на рясях. При цьому піхота, також тримаючи стрій, продовжувала контрнаступ. Цей резерв вершників та піхота повинні були надати підтримку при придушенні осередків опору, або у разі контратаки ворога укрити за собою вершників, які мали відійти у тил [1, с. 212].

Як і будь-якій іншій армії, римським командувачам на тактичному рівні доводилося зіштовхуватися з випадками, коли ворог розташовувався на добре захищених позиціях, штурм яких міг призвести до зайвих втрат. Кращим рішенням було змусити його залишити свої позиції [8, с. 64, 269-270]. Для таких дій найбільш прийнятними були артилерія та легка піхота або кіннота. Успіх фактично був забезпечений, якщо доводилося мати справу з легко захищеним супротивником, на кшталт германців або бриттів [8, с. 269-270]. Допомога стрільців була незамінною при захопленні ворожого берега річки чи під час зведення переправ, коли було важливо відігнати ворога на протилежному березі, що заважав будівельним роботам або переправі [8, с. 39].

Роль лучників була вкрай корисною як при обороні, так і при облозі фортець. Під час штурму головним завданням сагіттаріїв були дії на придушення вогню стрільців супротивника, його деморалізація та очищення стін від захисників, що в свою чергу повинно було полегшити важкій піхоті доступ до стін [5, с. 395, 415]. При штурмі Єрусалиму (70 р. н.е.) Тит розташовував лучників у другій шерензі (за піхотою та перед лавами вершників), щоб вони вели стрільбу над головами своїх солдат по ворожим позиціям, прикриваючи піхоту та кінноту, які штурмували місто [5, с. 395]. Ці дії добре проілюстровані в одній зі сцен колони Траяна, де зображено штурм Сар-

мізегетузи (сцена колони Траяна № 88) [10]. Тут ми бачимо, що окремі лучники займалися зачисткою стін, виконуючи роль екіпажів штурмових веж, стріляючи у ворога з бійниць [5, с. 412-13].

Важливою проблемою для армії, що тримала фортецю в облозі, було не тільки зведення штурмових машин та проведення інженерних робіт, а й забезпечення контролю за вилазками захисників укріплень, здатних у лічені хвилини спалити труди декількох тижнів наполегливої праці. У Йосипа Флавія ми зустрічаємо згадки про сагіттаріїв, які були одними з тих, хто стежив за вилазками ворога та першими вступали у контакт з супротивником, а також прикривали працюючих інженерів [5, с. 411, 415, 416].

Багато з гарнізонів ключових оборонних пунктів у Дакії, Реції, складалися зі стрільців. Як зазначає С. Рубцов, під час дакійських війн Траяна, антіохійським лучникам було доручено відповідальне завдання – утримувати міст через Дунай поблизу Дробета, усі штурми якого були відбиті [11, с. 10]. За Адріана, оборонна лінія уздовж Дакійського кордону починає посилюватися поповненнями зі складу східних стрільців. Наприклад, у верхню Дакію було переведено два загони номерів пальмірських лучників [11, с. 13]. Ймовірно, ці заходи обумовлювалися не тільки потребою посилити чисельність гарнізону провінції, але і вірним вибором на користь застосування саме сагіттаріїв, чия влучна стрільба повинна була підвищити оборону небезпечних ділянок.

Беручи до уваги ці загальні факти про застосування сагіттаріїв, важливо зазначити, що їх роль в армії мала і регіональні особливості. Перш за все, відмінності полягали у масштабі їх застосування. Істотні розбіжності ми зустрічаємо в європейських та східних провінціях. Списки допоміжних загонів, розташованих у провінціях, виявили, що у порівнянні з рейнським та дунайським регіонами, пропорції задіяних у арміях лучників перевищували вдвічі, а то й утричі (Таблиця №1). Так, у більшості європейських провінцій на одного лучника припадало близько 12-13 піхотинців. У Верхній Германії та Британії ця пропорція виглядає ще виразніше – 1:28, що було одним з найнижчих показників. У Нижній Германії лучники майже відсутні. Таке незначне число сагіттаріїв у лавах Рейнських армій було пов'язане з відсутністю якісних стрільців у самого супротивника. Причину цьому можна шукати в специфіці місцевості – території, вкритої густими лісами, що обмежували огляд для стрільби. За цих умов лучники були більш придатні для засідок, що скоріше міг влаштувати ворог, ніж римська армія. Не варто забувати і про особливості клімату, що не був сприятливим для композитних луків. Беручи до уваги ці фактори, римляни робили ставку на зброю ближнього бою (пілуми) та гнучкість піхотних загонів допоміжних військ. У цьому регіоні сагіттарії могли мати більш тактичне, спеціалізоване призначення. Їх метою було виманювати ворога із зручних для нього позицій на відкритій місцевості, захист колони на марші та під час форсування водних перепон.

Окремими винятками на території Європи, де сагіттаріїв було значно більше, були Верхня Дакія та Нижня Паннонія. За чисельністю лучників ці провінції наближались до східних регіонів. Більшу частину всього гарнізону обох Дакій (Дакія Вища та Дакія Porolissensis) складали допоміжні загони – 4/5 усіх сил у провінціях (Таблиця №1). За списками гарнізону Верхньої Дакії, що наводить Ф. Матей-Попеску [18, с. 414], пропорція між допоміжною кіннотою та кінними лучниками складала 6:1. Співвідношення між важкою допоміжною піхотою та пішими лучниками, могла складати як 2,4:1. Дивно, проте у Дакії Porolissensis, лучники майже відсутні.

Випадок з Верхньою Дакією пояснюється умовами рельєфу провінцій та специфікою ворога. Оборона Дакії була побудована на принципі встановлення фортець, що прикривали головні гірські перевали та дороги. Для подібних цілей, як ніколи, підходили загони лучників. На думку О. Тантеа, вибір лучників у якості гарнізонів в деяких регіонах Дакії, як наприклад в Мунтенії, пояснюється ефективністю боротьби сагіттаріїв з кіннотою роксоланів, що мала за допоміжне озброєння луки [20, с. 147; 22].

Стосовно Паннонії, половину лучників, що розташовувалися у провінції, становили саме вершники. Їх можна було з успіхом застосовувати для протидії загонам варварів, які періодично здійснювали свої набіги, як це було під час дакійських війн Траяна, та патрулювання кордону, через який проходив важливий бурштиновий шлях. На цьому тлі, досить дивно виглядає гарнізон Верхньої Паннонії. Однак подібна диспропорція може полягати в нерівномірному розподілі військ, при здійсненні поділу провінції на Нижню та Верхню Паннонію за часів Траяна. При підрахунку загальних сил, що розташовувалися в обох провінціях, пропорція у кількості сагіттаріїв, виглядає приблизно рівною з гарнізоном Дакії (Таблиця №1). За сучасними підрахунками, під час дакійських війн Траяна (101-102, 105-106 рр. н. е.) задіяли близько 19 загонів лучників як піхоти, так і кінноти [12, с. 137]. С. Рубцов, відзначає, що у дакійських кампаніях брали участь близько 80-100 тис. бійців. Наведені цифри дозволяють з'ясувати, що співвідношення становило 1 лучник на 9-11 бійців важкої піхоти та кінноти, що було нормою для дунайського регіону (Таблиця №1).

На Сході чисельність лучників була відносно високою. На одного сагіттарія припадало усього лише 3-4 піхотинці, замість важко озброєних піших ауксиларіїв (Таблиця №1). Причина цього полягає у військовому мистецтві головного супротивника Рима у данному регіоні – Парфії. Справа у тому, що значну частину парфянського війська, як народу спочатку кочового, становила кіннота з луками. Улюбленим методом ведення бою для них було обстрілювати супротивника з луків до повної його деморалізації. Проте не варто робити поспішних висновків про великі тактичні витончення римлян у застосуванні сагіттаріїв та концептуальні зміни у стратегії римської армії. Найімовірніше, головним їх завданням і водночас причиною значного збільшення у чисельності було вести вогонь на придушення ворожих стрільців. На допоміжних лучників покладалася оборонні функції, змушуючи парфянських стрільців зазнавати важких втрат, тим самим позбавляючи їх однієї з головних переваг. Основною опорою у тактичному та стратегічному мисленні римських полководців на Сході, як і в інших регіонах, була важка піхота. Ще однією особливістю цих територій було те, що у східних провінціях основу лучників переважно становили кінні (змішані) когорти, які в європейських регіонах зустрічаються у значно меншій кількості [11, с. 12; 14, с. 181]. Ймовірно, що застосування кінних когорт давало можливість більш вдало використовувати свої сили для оборонних боїв та кінних сутичок з легкоозброєними вершниками ворога, а також збільшувало чисельність легкої кінноти, що було важливо для цього регіону.

Проте і на Сході були свої винятки. У Палестині кількість лучників в армії дорівнювала їх чисельності в європейських провінціях. Це пояснювалося тим, що досить великий гарнізон, який дислокувався у Палестині, був призначений скоріше для підтримки порядку у цих неспокійних землях. Зрозуміло, що у разі проведення кампаній за межами Євфрату, ці сили могли бути включені до складу експедиційного корпусу.

Як відзначає Я. Ле Боек, на межі II-III ст. н.е. роль лучників зростала [10, с. 295]. Читаючи трактат Вегеція, який давав докладний опис побудови римської армії вірогідно III або IV ст. н.е., розуміємо, що з переходом римлян до більш щільного ладу піхоту завжди підтримували легкі піхотинці: піхота з дротиками, луками або манубалістами (піхота з ручними балістами), що з'явилися у той час [9, с. 270]. Вони переважно розташовувалися у центрі строю піхоти [9, с. 270].

Підсумовуючи вище наведене, варто зазначити, що застосування загонів лучників у римській армії часів принципату мало свої витoki у період республіки у вигляді загонів найманців або іррегулярних з'єднань підвладних царьків. Оформлення їх як постійних професійних когорт відбувається з остаточною затвердженням допоміжних військ в якості регулярної складової римської армії, що сталося у роки правління імператора Августа. Частина з них була сформована під час останньої громадянської війни республіки. Існували як піші, так і змішані кінні когорти лучників. На марші вони розташовувалися на чолі або поміж сил авангарду та ар'єргарду. Вершники з луками чудово підходили для того, щоб зав'язати бій, відігнати передові сили супротивника. У більш ранні часи, в східних експедиціях лучники могли розташовуватись і вздовж флангів колони. У бою вони застосовувалися для того, щоб виманити супротивника, деморалізувати його та подавити ворожий вогонь. Розташовувалися вони на флангах, готові відійти за ряди загонів допоміжної піхоти, що прикривала їх. Сагіттарії мали завдавати удари по ворогу на відстані, не вступаючи у ближній бій. Вже у II ст. н. е. під час оборони, із застосуванням навісної стрільби, лучників могли розміщувати за рядами піхоти, особливо це стосувалося кінноти з луками, яку так само використовували і для переслідування ворога, що тікав з поля бою. При облозі вони придушували вогонь захисників стін. Успішно застосовувалися, щоб відбити атаки супротивника на опорні пункти. Роль стрільців зростає у III ст. н.е., коли армія, переходить до більш оборонних дій на полі бою. Була і регіональна специфіка у застосуванні цього виду військ. Найменша кількість сагіттаріїв зустрічається у північних районах імперії, а найбільша – у східних та гірських районах Європи. Поясненнями були специфіка місцевості, клімату та, що не менш важливо, особливості тактики супротивника у регіоні. Римляни робили головний акцент на важку піхоту та її взаємодію з кіннотою, у той час як лучники були спеціалізованими загонами. Ставка на сагіттаріїв робилась відносно рідко, переважно в оборонних боях, хоча у II-III ст. н.е. їх значення дійсно зросло. Навіть там, де лучники становили не менше, аніж 1:5 армії, їх завданням було не стільки наступальні дії, скільки працювати на придушення вогню ворожих стрільців. Стосовно Західних регіонів, то під впливом попереднього досвіду та, враховуючи перетворення війська у регулярну армію, призначення та взаємодія лучників з іншими видами військ стало більш продуманим та чітко відпрацьованим, ніж за часів республіки.

Список використаних джерел

1. Арриан. Диспозиция против аланов / Арриан [пер. с древнегр. А. К. Нефёдина] // Арриан. Тактическое искусство. – СПб.: Факультет филологии и искусств СПбГУ; Нестор-История, 2010. – С. 195–253.
2. Африканская война / Аноним [пер. с лат. М. М. Покровского] // Записки Юлия Цезаря и его продолжателей о Галльской войне, о гражданской войне, об Александрийской войне, об Африканской войне. – М.: АСТ; Ладомир, 2005. – С. 369–416.
3. Гай Юлий Цезарь. Галльская война [пер. с лат. и коммент. М. Покровского] // Записки Юлия Цезаря и его продолжателей о Галльской войне, о гражданской войне, об Александрийской войне, об Африканской войне / Гай Юлий Цезарь. – М.: АСТ; Ладомир, 2005. – С. 7–201.
4. Геродиан. История императорской власти после Марка / Геродиан [пер. с древнегр.]. – Электрон. дані (1 файл). – М.: (Росспэн),

1996. – 264 с. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Gerodian/03.php. – Назва з екрану. – Дата звернення: 07.03.2015.

5. Иосиф Флавий. Иудейская война / Иосиф Флавий [пер. с древнегр.] – СПб.: Орёл, 1991. – 535 с.

6. Кассий Дион Коккеян. Римская история. Книги LXIV–LXXX / Кассий Дион Коккеян [пер. с древнегр. Под ред. А. В. Махлаюка; комментарии и статья А. В. Махлаюка]. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; Нестор-История, 2011. – 456 с.

7. Плутарх. Деметрий и Антоний / Плутарх [пер. с древнегр. под ред. В.П. Волгина] // Плутарх. Сравнительные жизнеописания: [в 3 т.]. – М.: Наука, 1964. – Т.3. – С. 193–277.

8. Публий Корнелий Тацит. Анналы / Публий Корнелий Тацит; [пер. с лат.] // Тацит Публий Корнелий. Анналы. Малые произведения. История. – М.: АСТ; Ладомир, 2003. – С. 5–423.

9. Флавий Вегеций Ренат. Краткое изложение военного дела / Флавий Вегеций Ренат [пер. с лат.] // Военная мысль античности: Сочинение древнегреческих и византийских авторов / Сост. К. Королёва; прилож. Г. Кантора. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2002. – С. 264–382.

10. Ле Боек Я. Римская армия эпохи ранней империи / Ян Ле Боек [пер. с франц.] – М.: Росспэн, 2001. – 400 с.

11. Рубцов С. М. Восточные ауксиллии Римской армии на Нижнем Дунае в эпоху принципата / Сергей Михайлович Рубцов // Para bellum: Военно-исторический журнал. – 2003. – № 1. – С. 5–24.

12. Рубцов С. М. Легионы Рима на Нижнем Дунае: военная история римско-дакийских войн (конец I – начало II века нашей эры) / Сергей Михайлович Рубцов. – СПб.: Петербургское Востоковедение; М.: Филоматис, 2003. – 256 с.

13. Campbell D. Mons Graupius AD 83 / Duncan B. Campbell. – Oxford: Osprey Publishing Elms Oxford, 2010. – 96 p.

14. Cheesman G. The auxilia of the Roman imperial army / G. L. Cheesman. – Oxford: University Press, 1914. – 201 p.

15. Connolly P. Tiberius Claudius Maximus. The Cavalryman / Pieter Connolly. – Oxford: United Press, 2003. – 32 p.

16. Fields N. Roman auxiliary cavalryman: A.D. 14–193 / Nic Fields. – Oxford: Osprey Publishing Elms Oxford, 1998. – 64 p.

17. Junkelman M. Die reiter Roms. Teil III: Zubehor, Reitweise, bewaffnung / Marcus Junkelman. – Mainz, 1992. – 259 p.

18. Matei-Popescu F. The Auxiliary Units in Moesia Superior and Dacia. A Review and an Update / Florian Matei-Popescu // Proceedings of the 22nd International Congress of Roman Frontier Studies, Ruse, Bulgaria, September. – 2012. – P. 407–418.

19. Robinson H. R. The armour of imperial Rome/ H. Russell Robinson. – London: Arm and Armour Press, 1975. – 200 p.

20. Tantea O. Auxilia Commagenorum in Dacia/ Ovidiu Tantea // Acta munei Napocensis 41-42/1. – Cluj – Napoca, 2007. – P. 141–160.

21. Tantea O. Cohors I Ilturaeorum sagittariorum Equitata / Ovidiu Tantea // Orbis antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis. – Cluj-Napoca: University "BABEȘ-BOLYAI" Cluj – Napoca faculty of History and Philosophy, 2004 – P. 805–814

22. Tantea O. Some remarks on Palmyreni sagittarii, on the first records of Palmyrens within the Roman army / Ovidiu Tantea // Scripta classica. Radu Ardeva sexagenarii dedicata. – Cluj-Napoca: MEGA PUBLISHING HOUSE, 2011.

References

1. ARRIAN (2010) Dispozitsiya protiv alanov. In: *Arrian. Takticheskoye iskusstvo*. Saint-Petersburg: Fakul'tet filologii i iskusstv SPbGU; Nestor-Istoriya, pp. 195–253.
2. ANONIM (2005) *Afrikanskaya voyna*. In: *Zapiski Yuliyi Tsezarya i yego prodolzhatel'ey o Gall'skoy voyne, o grazhdanskoj voyne, ob Aleksandriyskoy voyne, ob Afrikanskoy voyne*. Moscow: AST; Ladomir, pp. 369–416.
3. GAY YULIY TSEZAR' (2005) *Gall'skaya voyna* [per. s lat. i koment. M. Pokrovskogo]. In: *Zapiski Yuliyi Tsezarya i yego prodolzhatel'ey o Gall'skoy voyne, o grazhdanskoj voyne, ob Aleksandriyskoy voyne, ob Afrikanskoy voyne*. Moscow: AST; Ladomir, pp. 7–201.
4. GERODIAN (1996) *Istoriya imperatorskoy vlasti posle Marka* [Online]. Available from: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Gerodian/03.php [Accessed: 7th March 2015].
5. IOSIF FLAVIY (1991) *Iudeyskaya voyna*. Saint-Petersburg: Oriol.
6. KASSIY DION KOKKEYAN (2011) *Rimskaya istoriya*. Books LXIV–LXXX. Saint-Petersburg: Filologicheskij fakul'tet SPbGU; Nestor-Istoriya.
7. PLUTARKH (1964) Demetriy i Antoniy. In: *Plutarkh. Sravnitel'nyye zhizneopisaniya*. Moscow: Nauka, vol.3, pp. 193–277.
8. PUBLIY KORNELIY TATSIT (2003) *Annaly*. In: *Tatsit Publiy Korneliy. Annaly. Malyye proizvedeniya*. Istoriya. Moscow: AST; Ladomir, pp. 5–423.
9. FLAVIY VEGETSIY RENAT (2002) *Kratkoye izlozheniye voyennogo dela*. In: *Voyennaya mysl' antichnosti: Sochineniye drevnegrecheskikh i vizantiyskikh avtorov*. Moscow: AST; Saint-Petersburg: Terra Fantastica, pp. 264–382.
10. LE BOEK, Y. A. (2001) *Rimskaya armiya epokhi ranney imperii*. Moscow: Rosspen.
11. RUBTSOV, S. M. (2003) *Vostochnyye auksilii Rimskoy armii na Nizhnem Dunaye v epokhu printsipata*. *Para bellum: Voenno-istoricheskij zhurnal*, 1, 5–24.
12. RUBTSOV, S. M. (2003) *Legiony Rima na Nizhnem Dunaye: voyennaya istoriya rimsko-dakiyskikh vojn (konets I – nachalo II veka nashey ery)*. Saint-Petersburg: Peterburgskoye Vostokovedeniye; Moscow: Filomatis.

13. CAMPBELL, D. (2010) *Mons Graupius AD 83*. Oxford: Osprey publishing.
14. CHEESMAN, G. (1914) *The auxilia of the Roman imperial army*. Oxford: University Press.
15. CONNOLLY, P. (2003) *Tiberius Claudius Maximus. The Cavalryman*. Oxford: United Press.
16. FIELDS, N. (1998) *Roman auxiliary cavalryman: A.D. 14–193*. Oxford: Osprey Publishing Elms Oxford.
17. JUNKELMAN, M. (1992) *Die Reiter Roms. Teil III: Zubehor, Reitweise, Bewaffnung*. Mainz: Verlag Philipp von Zabern.
18. MATEI-POPESCU, F. (2012) The Auxiliary Units in Moesia Superior and Dacia. A Review and an Update. *Proceedings of the 22nd*

- International Congress of Roman Frontier Studies, Ruse, Bulgaria, 2012, 407–418.*
19. ROBINSON, H. R. (1975) *The armour of imperial Rome*. London: Arm and Armour Press.
20. TANTEA, O. (2007) Auxilia Commagenorum in Dacia. *Acta mvsei Napocensis*. 41-42(1), 141–160.
21. TANTEA, O. (2004) Cohors I Ituraeorum sagittariorum Equitata. *Orbis antiquvs. Studia in honorem Ioannis Pisonis*. Cluj-Napoca: University "Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca faculty of History and Philosophy, 805–814.
22. TANTEA, O. (2011) Some remarks on Palmyreni sagittarii, on the first records of Palmyrens within the Roman army. *Scripta classica. Radu Ardeva sexagenarii dedicata*. Cluj-Napoca: Mega Publishing House.

Таблиця 1. Співвідношення видів військ у пропорціях за списками Г. Чізмана [14]

Провінція	Кінноти ближнього бою відносно до важкої піхоти	Лучників відносно до важкої піхоти	Вершники з луками відносно до кінноти ближнього бою	Загалом кінноти відносно до важкої піхоти	Допоміжної важкої піхоти відносно до легіонерів	Загалом допоміжних військ та легіонів
Британія	1:4	1:43	0:1	1:4	1,4:1	1:2
Нижня Германія	1:6	0	0	1:6	1:5	1:3
Верхня Германія	1:8	1:28	1:17	1:7,4	1:1,4	1:1
Реція	1:2	1:9,4	0	1:2	0	0
Норик	1:5	1:5	1:1	1:2,5	0	0
Верхня Паннонія	1:5,4	1:12	1:5	1:4,4	1:5	1:1,5
Нижня Паннонія	1:3,5	1:6,4	1:3	1:2,6	1,5:1	2,9:1
Далмація	1:5,6	0	0	0	0	0
Верхня Мезія	1:16	1:13	0	1:16	1:4,2	1:2,4
Нижня Мезія	1:6,4	1:14	0	1:6,4	1:5	1:2,2
Дакія (без урахування розділення провінції)	1:2,7	1:6,5 + загін номерів	1:48	1:2,6	2,27:1	4:1
Каппадокія	1:5,4	1:3,7	1:9,5	1:4,9	1:3,1	1:1,1
Сирія	1:4,3	1:4	1:3,3	1:3,3	1:4,3	1:1,2
Палестина	1:5,5	1:32,2	0	1:5,5	1:2,8	1:1,14
Аравія	0:1	0:1	0:1	0:1	0:1	0:1
Єгипет	1:2,5	1:3,4 + номери	1:2,2	1:1,7	1:1,5	1,8:1 + номери
Африка	1:5,4	1:5,7 + загони пальмірців	1:5	1:4,5	1:3,6	1:1,1 + пальмірські номери
Мавританія Цезарейська	1:1,9	1:11,3	1:6	1:1,6	1:0	1:0
Мавританія Тінгітанська	1:1,4	0:1	0:1	1:1,4	1:0	1:0
Іспанія Терраконська	1:9,7	0:1	0:1	1:9,7	1:2,1	1:1,6
Іспанія Терраконська (після виводу легіонів)	1:5,3	1:3,6	1:5,2	1:5	1:0	1:0

Надійшла до редколегії 29.03.15

V. Dudko, Postgraduate student
Oles' Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk, Ukraine

THE AUXILIARY ARCHERS OF ROMAN ARMY IN THE BATTLE DURING THE PRINCIPALITY TIME (I–III CENTURIES A.D.)

The article is dedicated to the place of the auxiliary archers of the Roman Army in battle during the Era of Principality. The first part concentrates around historiography and updating problems of the article. The second section focuses on the formation of the first regular troops of Roman auxiliary archers. The military and political factors that contributed to the increase and spread of this type of troops in the armed forces of the Roman Empire were considered. Attention was paid to the actions and functions of auxiliary archers in the march column of troops. The third section discusses the purposes and an interaction between other types of archer troops on the battlefield: the legions, auxiliary heavy infantry and cavalry. Details are given for horse archers interaction with other units of the army during the persecution of the enemy, who fled from the battlefield. The fourth part provides the information for actions of archers during the siege: the location in the battle during the assault and the defense of fortresses. The fifth part deals with proportions of the archers to other armed forces in various regions of the Empire. These data are contained in a separate table that filed end of the article. Particular attention was paid to the regions of major distribution of archers, as garrisons provinces: Syria, Cappadocia, Dacia, Pannonia. Solved issues regarding to the specificity of tasks and effectiveness auxiliary archers in the battles against a local enemy. The sixth and final section of the article are the conclusions obtained as the result of the work.

Key words: archers, sagittarii, auxiliary, cohort, alla, cavalry, infantry.